

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА

УДК: 321:327.3/.7:321

Вишневський А.І.

аспірант кафедри суспільно-політичних наук, глобалістики та соціальних комунікацій, Університету ВМУРоЛ «Україна»

ЗАГРОЗИ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ ПРИ ФОРМУВАННІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ДУМКИ З ВИКОРИСТАННЯМ INTERNET-ТЕХНОЛОГІЙ

У статті аналізуються маніпуляції, що застосовуються в мережі Internet для впливу на свідомість. Internet, з одного боку, є найдемократичнішим і швидким способом комунікації, а з другого – дає необмежену свободу входження в нашу свідомість будь-якої інформації, часом шкідливої чи навіть небезпечної.

Ключові слова: Інтернет, маніпуляція, комунікація, технологія, інформація.

Нині у ХХІ столітті – у час глобального виклику міжнародній спільноті, інтенсивне зростання технологій сприяє, переважно, виникненню новітніх форматів соціальної активності. Головним трендом сучасного глобалізованого світу стають прояви громадянської активності за допомогою таких інформаційно-комунікативних каналів як: соціальні мережі, сайти, блоги і т.д.

Інформаційні технології генерують зміни не тільки у внутрішній політиці відмінних за рівнем розвитку держав, але й у міждержавних відносинах, у ролі міжнародних організацій,

суспільних рухів, фінансових груп, радикальних угруповань. Якісні зміни фіксуються і в процесі прийняття зовнішньополітичних рішень.

У сучасному світі визначальними стають два діалектично пов'язаних між собою процеси – глобалізація та інформаційна революція. На фоні зростання взаємозв'язку та взаємозалежності між державами відбувається активізація політичної діяльності суб'єктів міжнародного життя, спрямована на реалізацію власних національних інтересів. Унаслідок між окремими державами загострюється геополітична боротьба в багатоманітних формах, зростаюча жорсткість та безкомпромісність якої свідчать про її актуальність для кожної держави.

Наразі Internet – це одна з головних рушійних сил формування громадянського суспільства, яке набирає потужності. Тенденція формування громадянських ініціатив за допомогою сучасних технологій проникла в усі важливі сфери соціального життя, а головною зброєю активістів стали блоги, сайти і соціальні мережі. Віртуальна мережа є майданчиком для відстоювання громадянами власних прав і свобод, саме цей спосіб прояву громадянської активності є найоперативнішим і наймасовішим. Адже за короткий проміжок часу дописувач може донести власну думку до багатомільйонної аудиторії та отримати їхню підтримку і схвалення. Звісно, активізації таких процесів сприяє свобода слова, а також можливість доступу до інформації для будь-якої аудиторії, робить їх майже новим інститутом побудови демократії.

Глобальні мережі значно змінюють середовище безпеки, а кібертероризм і хакерство прирівнюють до військової загрози. Так, 2010 року в новій Стратегічній концепції НАТО офіційно визнали кібертероризм однією з найбільших загроз безпеці держав-членів Альянсу [1].

Ще кілька десятиліть тому, головним аргументом держав у глобальному протистоянні була військова сила. В умовах інформаційного світу розширення сфер впливу здійснюється переважно невійськовими засобами. Ідеться про стратегію «м'якої сили». Цей термін ввів Джозеф С. Най – экс-помічник міністра оборони США, сьогодні він є професором у Гарвардському університеті й автором книжки «М'яка сила: засоби досягнення успіху у світовій політиці» [2].

За концепцією Джозефа Ная, «м'яка сила» – сукупність трьох ресурсів держави: культури, політичної ідеології і зовнішньої політики (рис. 1).

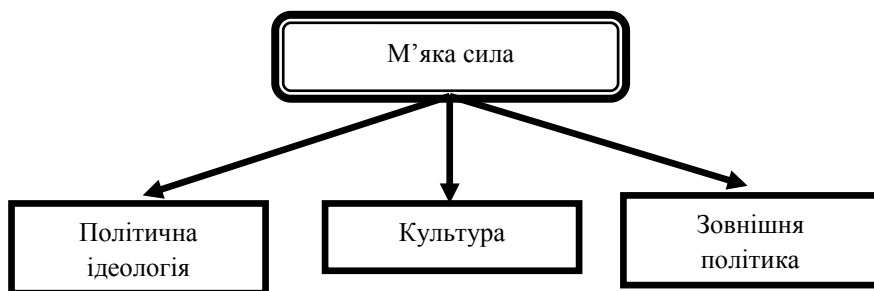

Рис. 1. Концепція м'якої сили Д. Ная

Загалом, сила – це насамперед можливість впливати на інших з метою отримати необхідний вам результат. Цього, на думку Дж. Ная, можна досягти трьома шляхами.

Саме можливість досягти власної мети, прихиливши чи переконавши інших так, що їм захотілося того ж, що й вам, і характеризує концепцію «м'якої сили» [2]. Якщо «жорстка сила» – це політика примусу, то можливість досягнення цілей без використання сили, погроз чи хабара є реалізацією даної концепції. У глобалізованому світі в умовах загального взаємозв'язку і взаємозалежності використання старих силових інструментів, серед іншого – ядерної зброї, може призвести

передусім до негативних наслідків в економічній чи соціальній сфері країни ініціатора конфлікту.

Закінчення «холодної війни» стало початком нового періоду міжнародного протистояння, а форми й методи цього процесу стали основним інструментом виконання геополітичних завдань. У цілому, ця система отримала назву – «стратегія непрямих дій». Цей термін був уведений у науковий обіг відомим англійським військовим теоретиком та істориком Безілом Генрі Лідделом Гартом [2]. Ліддел Гарт підтримував думку Клаузевіца, що головною метою війни є не повне знищення збройних сил та економічного потенціалу ворожої держави, а примус правлячих кіл ворожої країни (або навіть декількох держав-противників) до прийняття таких умов, які б повністю відповідали політичним, економічним, військовим інтересам держави-агресора [2].

Ця концепція не є новою і використовується від античних часів. Найвиразніше її характеризують цитата з Трактату про воєнне мистецтво Сунь-Цзи: «Краще з кращого – підкорити потрібну армію, не борючись» [3].

Будь-яка держава має власні внутрішні економічні, політичні та соціальні суперечності. Отже, використання даної концепції на практиці передбачає непрямую участь у загостренні внутрішніх суперечностей та опосередкованого створення кризової ситуації. Усебічна підтримка потрібних сил дасть змогу досягти бажаної мети без використання військової сили, якщо держава є ослабленою настільки, що не може дати відсіч, зростає вірогідність уведення миротворчого контингенту для контролю за територією. Таким чином, саме такі дії нині є найефективнішими засобами ведення геополітичної боротьби на міжнародній арені, які використовуються для ослаблення реальних і потенційних держав-противників.

«Стратегію непрямих дій» слід розуміти як мистецтво комплексного впливу, спрямованого на дестабілізацію

суспільства зсередини. Internet разом з телебаченням та пресою є середовищем здійснення впливу на свідомість населення (Рис. 2). Неновим є судження, що соціальні мережі в міру свого розвитку стають не тільки засобом для спілкування, а використовуються як потужний інструмент об'єднання людей певною метою. Саме інформаційно-мережеві технології регулюють соціальну і політичну поведінку населення, а також закріплюють або змінюють стереотипи сприйняття і реакції.

Вони визначають панівну нині точку зору і є важливим складником концепції масової комунікації. Отже, засоби масової комунікації можуть маніпулювати громадською думкою. У зв'язку з проблемою формування громадської думки виникла нова концепція, яка отримала назву «спіраль мовчання». Вона була запропонована відомим німецьким соціологом Е. Ноель-Нойман.

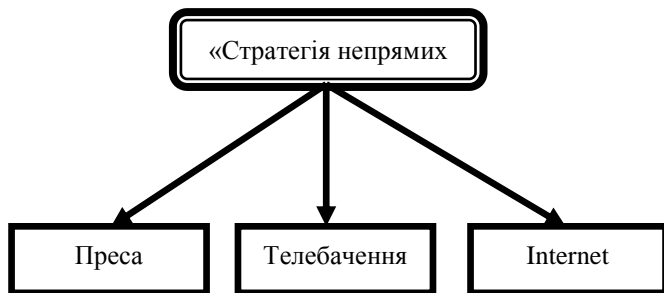

Рис. 2. Технології застосування «стратегії непрямих дій»

Аналіз взаємозв'язків між масовою комунікацією, міжособистісною комунікацією і тим, як індивід співвідносить власну думку з думкою інших став основою цього дослідження. Сутність «спіралі мовчання» полягає в такому: більшість людей прагне уникати потенційної соціальної ізоляції, тому, коли вони відчують, що їх думка відрізняється від думки більшості, то, як звичайно, намагаються не розкривати публічно власних поглядів. І навпаки, ті, хто ідентифікує себе з більшістю, не

соромиться виявляти власної пристрасті. І така поведінка призводить до того, що останні здаються сильнішими, а перші – слабшими, ніж це є насправді. Страх ізоляції уявляється рушійною силою, що розкручує спіраль мовчання [3]. Якщо людина не згодна з думкою більшості, найприйнятнішим є мовчання. Англійський філософ Т. Гоббс писав 1650 р., що мовчання можна розуміти як знак згоди, тому що у випадку незгоди легко сказати «ні» [5]. Він, безумовно, помилявся щодо легкості незгоди, проте з міркувань Гоббса чітко видно, що мовчання частіше тлумачиться як «згода» [4]. Відповідно до цієї теорії Internet і засоби масової комунікації є каналом вираження думки. Отже, використавши ці канали, у суспільстві може скластися хибне уявлення дійсності, коли більшість населення вважає себе меншістю.

Таким чином, Internet і соціальні мережі перестають бути лише середовищем і перетворюються на засіб. Характерною рисою кінця ХХ – початку ХХІ століть стала критична залежність стійкості державних інститутів від застосування інформаційно-мережних технологій. Детальніше вивчення значення соціальних комунікацій для активізації протестної активності дозволяє розглядати соціальні мережі як несиметричну загрозу національній безпеці. Уряди країн світу усвідомлюють все більше значення фактора медіа-простору в сучасному світі. А основним завданням у сфері забезпечення національної безпеки є використання потенціалу для гарантування безпеки.

Гегель якось назвав читання газет «ранковою молитвою сучасної людини». Звичайна людина вранці найперше звертається не до Бога, а до Internet. Глобалізація, однією з особливостей якої є швидкий розвиток інформаційних технологій і соціальних мереж, забезпечила поширення інформації про те, які правила, соціальні взаємини і який рівень життя слід вважати гідним. Саме це зіграло виняткову роль у

зародженні протестних рухів населення в неблагополучних, з економічного боку, країнах. Велика частина учасників протестів – це молодь, яка представляє різні верстви суспільства (студенти, школярі, учні). Вона у своєму повсякденному житті використовує Internet і, як наслідок, різні соціальні мережі. Internet став майданчиком для спілкування та висловлювання власних думок і бажань.

Слід зазначити, що 2011 року в Оксфордський словник додали нове слово – «кліктивізм». Воно має значення «використання соціальних медіа та інших Internet-методів для просування будь-якої справи чи процесу» [6].

Показником підвищеного інтересу до он-лайн активності є створений 2006 року випускниками Стенфордського університету сервіс Change.org, що об'єднав 17 мільйонів користувачів. Він дозволяє громадянам створювати он-лайн петиції. Однією з найгучніших перемог цього сервісу було задоволення петиції щодо скасування запланованої щомісячної комісії в розмірі п'яти доларів США на користь Bank of America.

Тобто, для прояву власної громадянської позиції потрібен майже один клік – звідси й бере початок назва даного поняття – «кліктивізм». Але простота в даному випадку ніяк не заважає ефективності.

З розвитком соцмереж «кліктивізм» безпосередньо впливає на політиків і стає прототипом прямої «електронної» демократії. Медіа-активізм являє собою широку категорію активності, що використовує медіа та комунікаційні технології для громадських і політичних рухів.

Зараз уже ні в кого немає сумнівів у тому, що Internet і блогосфера відіграють вирішальну роль у політичному та соціальному житті світу. Масові виступи проти влади в Тунісі, Єгипті, Бахреїні та Лівії координувалися за допомогою соціальних мереж. Влада ж, прагнучи дезорганізувати

бунтівників, перекривала доступ до фейсбука, твітера, а подекуди до Internet загалом.

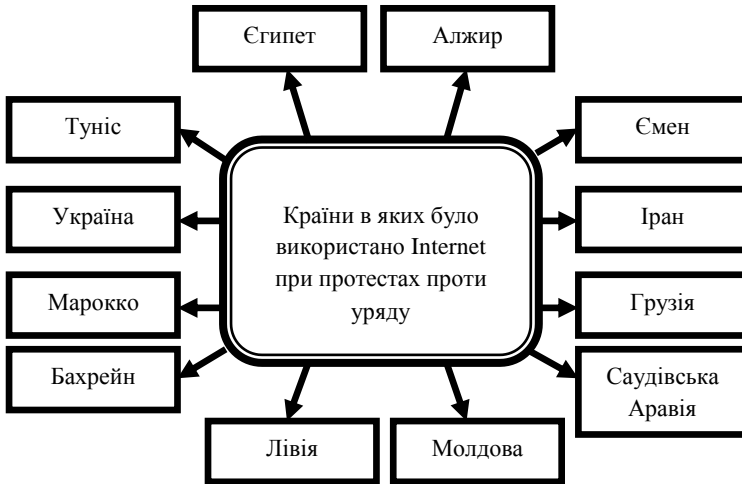

Рис. 3. Країни, у яких було успішно використано Internet для дестабілізації урядових позицій

Уперше випадки використання ресурсів Internet протестувальниками, були зафіксовані під час антиурядових виступів у Молдові та Ірані 2009 року. В обох випадках мобільний зв'язок та інформаційні ресурси були блоковані за наказом влади. В умовах глобалізації і прискорення темпів науково-технічного прогресу на фоні розвитку та поширення інформаційних систем і засобів комунікації, держава може потенційно втрачати можливості впливу на процеси, які в ній відбуваються.

Найрезультативнішими були протести в Тунісі, Єгипті та Ємені, де акції опозиції призвели до відставки глав держав у найкоротші терміни. Ваель Гонім – єгиптянин, який створив у соціальній мережі Facebook сторінку, де закликав співвітчизників виходити на вулицю з протестами, 2011-го

очолив список 100 найвпливовіших людей за версією журналу «Time» [8].

Драматичніше розвивалися протестні рухи в Лівії та Сирії. Тут протестувальникам не вдалося домогтися своїх цілей ненасильницькими методами, а внутрішньополітичні кризи вилились у громадянські війни, у лівійському випадку в комплексі з іноземною інтервенцією, з масовими жертвами. У таких країнах, як Оман, Кувейт, Бахрейн і Йорданія, протестувальникам не вдалося похитнути основи режиму, але влада була вимушена піти на істотні поступки, призначивши дострокові парламентські вибори або відправивши у відставку високопоставлених чиновників. В Алжирі, Саудівській Аравії, Марокко та деяких інших арабських країнах, на тлі протестних настроїв, влада була змушена піти на розширення соціальних програм і незначні поступки опозиції, такі, як програмні та структурні реформи в економіці.

Таким чином, значна роль соціальних мереж в організації «арабської весни», низки масових протестних акцій і державних переворотів у країнах Північної Африки та Близького Сходу 2011 року відзначається багатьма аналітиками, самими учасниками заворушень і світовим співтовариством у цілому.

Найчастіше правом висвітлення подій для світової громадськості володіють американська CNN і британська ВПС (вторгнення військ США у Панаму в грудні 1989 р. – січні 1990 р., операція багатонаціональних сил "Буря в пустелі" в Кувейті та Іраку 1991 року, вторгнення військ США на Гаїті 1994 року, операції сил НАТО проти Югославії 1999 року, Афганістану 2001 року та Іраку в 2003 року).

Під час Оксамитової революції в листопаді 2003 р. в Грузії події в Тбілісі були під постійною увагою грузинських і (що відіграло особливу роль) закордонних ЗМІ. Так, 22 листопада 2003 р., у день, коли було силою захоплено Парламент Грузії, американська телекомпанія CNN вела прямий п'ятигодинний репортаж з місця подій.

З одного боку, вона була фактором, що дозволив уникнути кровопролиття: опозиційні сили відчували зовнішню підтримку, оскільки кожен їх крок фіксувався на плівку, а захисники президента Шеварднадзе також не наважилися вдатися до силових засобів, оскільки це могло бути розцінено як розправа над неозброєним народом, тобто як злочин. При цьому всі учасники подій чудово пам'ятали судовий процес над Слободаном Мілошевичем у Гаазі, якого було звинувачено у злочинах проти людства.

З другого боку, чи не були події у Грузії хрестоматійним прикладом проведення спеціальної інформаційної операції із широким застосуванням можливостей ЗМІ та щедро фінансованих із-за кордону неурядових організацій? Нині можемо висувати будь-які версії, але в будь-якому випадку маємо яскравий приклад наслідків недорозвиненості інформаційного простору держави.

Погодимось із точкою зору, що існуючі в суспільстві соціальні норми, прагнення, потреби і громадська думка значною мірою формуються ЗМІ. Телебачення, радіо, Інтернет тощо, вступивши в комунікативні зв'язки із споживачами своєї продукції, зблизили всіх жителів одного "глобального селища" можливістю не тільки краще пізнавати одне одного, але й інформувати про одні й ті ж теми приблизно в один і той же час. Цей процес має одну характерну особливість: комунікація має однобічний характер, тобто характер інформування. Ми маємо право довіряти або не довіряти отриманій інформації, але вступити в дискусію з телевізором чи газетою не можемо з тієї ж причини, з якої не говоримо з троллейбусом. Колонка "листи читачів" не виправляє зазначеного недоліку, оскільки в дискусію вступає лише мізерна частина споживачів інформації, а недоцільність публікування всіх листів надає змогу редакторам вибирати із маси листів лише ті, які відповідають поглядам ЗМІ.

Усі споживачі інформації через ЗМІ індивідуально обробляють однакові факти. Однак специфікою сучасних ЗМІ (а особливо найпоширеніших і найефективніших з них - телебачення та радіомовлення) є те, що інформаційні повідомлення передаються не у вигляді власне фактів, а як готові твердження, висновки, аналітичні матеріали. Споживач позбавлений можливості вести дискусію з "опонентом" і найчастіше сприймає на віру якісно підготовлений матеріал від авторитетних джерел. Обговорення не є публічним у комунікаційному (не юридичному) розумінні - споживачі отримують інформацію особисто.

Тому це односторонній діалог: ЗМІ переконують. Як хрестоматійний приклад можна навести ситуацію, коли в 30-х роках ХХ ст. у Лондоні та Нью-Йорку вперше пустили в ефір радіопостановку "Війна світів" Герберта Уелса. Серед населення цих міст почалася паніка, спричинена уявним нашествям марсіан.

Таким чином, розуму, досвіду та мудрості однієї особи протистоїть колектив спеціально навчених фахівців ЗМІ, ретельно підібраних експертів, аналітиків. При цьому основну масу відомостей, які становлять досвід особи, свого часу було отримано не безпосередньо, а через ті ж ЗМІ. Унаслідок відбувається уніфікація та колективізація процесу мислення та виникає феномен "колективної солідарності", коли йдеться про схвалення чи осуд певних подій у суспільстві.

Приклад: у травні 2005 р. величезна хвиля насильства та стихійних протестів сколихнула мусульманський світ. За офіційними даними (які просочились у пресу після американської цензури), тільки в Афганістані під час придушення заворушень загинуло 15 і отримало поранення понад 70 осіб. Рушійною силою масових заворушень виявилась інформація, надрукована в британському журналі "Newsweek", що на американській військовій базі Гуантонамо Бей (місце ув'язнення осіб, пов'язаних із діяльністю "Аль Каїди")

траплялися випадки наруги над священним для правовірних Кораном.

Світовий досвід впливу ЗМІ може мати короткостроковий і довгостроковий характер. Реакція на конкретне повідомлення, новину, подію є швидкоплинною. Комплексний та постійний вплив різноманітних каналів інформації зачіпає глибинні пласти громадської та людської свідомості.

Деструктивний вплив на існуючу в суспільстві систему цінностей (символьну систему) здійснюється насамперед завдяки інформації та ЗМІ як універсальних каналів її передачі. Ключову роль у руйнуванні християнських цінностей української культури відіграє популяризація насильства, жорстокості та розпусти. Інша справа, що зі схожими проблемами зіштовхнулися, насамперед, країни західної демократії. Зазначену тенденцію можемо розглядати як небажану, але невід'ємний складник лібералізації. Тому говорити, що це цілеспрямований вплив саме західних спецслужб (чи якихось інших) не доводиться.

Стверджувати, що ЗМІ мають необмежені можливості прямого формування громадської думки, безпосереднього визначення, наприклад результатів голосування, буде неправильно. Але незаперечним є той факт, що саме ЗМІ визначають, що є найактуальнішим нині. Актуальність у ринкових відносинах визначає попит, у політиці – рейтинг. При цьому рейтинг має набагато більшу залежність від висвітлення у ЗМІ, аніж від внесення змін у передвиборні програми.

Як свідчать психологічні дослідження, середньостатистична людина може зосередити власну увагу на 5–7 темах обговорення (сюжетах випусків новин). Саме ці теми і формують актуальний нині порядок денний (так звану "agenda"). Власне за включення певної теми в порядок денний і йде боротьба в сучасних ЗМІ.

Так, у квітні 2005 р. телекрани облетіла звістка про спробу зареєструвати в Україні Ісламську партію визволення (арабською "Хізб-ут-Тахрир"), яка ставить за мету сприяння повернення мусульман до ісламського способу життя через джихад. Цікавим є той факт, що прихильників цієї партії в Україні значно менше, аніж журналістів, які зібрались у Сімферополі на прес-конференції з нагоди відмовив реєстрації зазначеної політичної сили (в багатьох країнах ця партія заборонена як екстремістська). Новина мала справді сенсаційний характер і на неї "клюнули" не тільки регіональні, але й загальнонаціональні ЗМІ. Звідси можемо дійти висновку про те, що вся тяганина з реєстрацією була від початку задумана як інформаційна акція, спрямована на поступове нагнітання міжнаціональних і міжрелігійних суперечностей у Криму.

Безумовно, що як пропаганда, так і ПР використовують як основний інструмент донесення інформації саме ЗМІ. Завдяки цьому останні стали ідеальним засобом для проведення інформаційно – психологічного впливу, який полягає в цілеспрямованому створенні та поширенні спеціально відібраної інформації, яка позитивно чи негативно впливає на функціонування та розвиток суспільства, психіку й поведінку окремих осіб, політичної еліти та населення загалом з метою досягнення політичних, воєнних або інших переваг.

Можемо констатувати, ЗМІ є не просто суб'єктами впливу на масову свідомість, але й інструментом, за допомогою якого здійснюється безпосереднє її формування. Формуючи в такий спосіб нові, часто відірвані від життя міфи та стереотипи, ЗМІ створюють власну реальність. При цьому, оскільки така реальність сприймається мільйонами чи навіть мільярдами споживачів одночасно, саме вона стає такою, яка вартана довіри.

Саме тому засоби масової інформації функціонально найбільше підходять на роль інформаційної зброї.

Майбутні дослідження розкриють питання національної безпеки при формуванні громадянської думки в Україні.

Література

1. Інтернет-технології і забезпечення інформаційних потреб користувачів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://library.ck.ua/files/inet.pdf>

2. Історія походження реклами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.refine.org.ua/pageid-3797-2.html>

3. Взаємовплив зовнішньої політики і громадської думки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://znaimo.com.ua/Громадська_думка

4. Стрімкий розвиток інформаційних технологій в ХХ столітті [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://unpan1.un.org/intr_adoc/groups/public/documents/un-dpadm/unpan040882.pdf

5. Історія розвитку мережі Internet [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/13560615/ekonomika/istoriya_rozvitku_merezhi_internet

6. Екологічна свідомість і екологічне мислення та екологічне вимірювання громадської думки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ua-referat.com/Формування_громадської_думки

7. Особливості формування громадської думки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php?m=6&n=25&c=325>

8. Технології формування громадської думки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bukvar.su/sociologija/page,2,71352-Formirovanie-obshchestvennogo-mneniya.html>

9. Рудник Р.М. Особливості політико-психологічних передвиборчих і виборчих технологій України // С 62 Світ соціальних комунікацій : наук. журн., [гол. ред. О.М. Холод]. – Т. 8. – К. : КиМУ, ДонНУ, 2012. – 200 с.

10. Прийоми маніпулювання свідомістю через ЗМІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kobzar1814.blogspot.com/2011/04/blog-post_29.html

This article analyzes the manipulation used the Internet to influence consciousness. Internet, on the one hand, is the most democratic and fastest way communication, on the other - provides unlimited free entry into our consciousness any information, sometimes harmful or even dangerous.

Keywords: Internet, manipulation, communication, technology, information.

В статье анализируются манипуляции, применяемые в сети Internet для воздействия на сознание. Internet, с одной стороны, является самым демократичным и быстрым способом коммуникации, а с другой - дает неограниченную свободу вхождения в наше сознание любой информации, порой вредной или даже опасной.

Ключевые слова: Интернет, манипуляция, коммуникация, технология, информация.